

مجاورہ آتے پنجابی مجاورے

IDIOM AND PUNJABI IDIOMS

ڈاکٹر کرامت علی مغل

اسسٹنٹ پروفیسر پنجابی، ادارہ پنجابی سلکھ تے رہتل سار، جامعہ پنجاب، لاہور

Abstract:

An idiom is important in any language, a combination of two or more words that are used in a virtual or non-realistic sense according to the colloquialism of the people of the language. Idioms play an important role in the development of any language, their words cannot be changed. Idioms come from sources (masaadar), they consist of two words but they are used in a figurative sense rather than a real meaning. These idioms are basically like formulas in any language and are important in spreading and developing the Punjabi language. Idioms are Playing vital roles to make sense clear and in brief way. Through Idioms writers can convey their creation in attractive way rather than in simple words of any language. Once idiom of Punjabi language is created or prevailed in society, it cannot be changed because it does not make a person it came from collective approach. Poets and writers make their literature unique and wonderful by using idioms. Even the first poet of Punjabi language Baba Fareed Shakar Ganjh used idiom in his couplets. The use of idioms is found after Baba Fareed, which has been maintained by later poets and writers. In the modern era, idioms have also changed and the color of innovation is found in them.

Keywords:

مجاورہ، پنجابی، وکی پیڈیا، لہما پیڈیا، ریاضی، بد لٹاٹی، رہتل بہتل، فرید الدین مسعود گنج، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، ارشد محمود ناشاد۔

پنجاب اوہ دھرتی اے جتھے وکھ وکھ ویلے وچ باہروں آکے لوک دسدے آئے نیں ایہ لوک باہروں ایتھے کیوں آئے اپہناں دا مقصد سوکھا جیوں ہنڈانا سی تے ایتھے جیوں دیاں نعمتاں نوں ماننا سی ایتھے زرخیزی کارن ہریالی، جنور، قابل برداشت موسم، امن شانتی دادور دورہ رُج کھاوون پیوں نوں ملدا سی۔ دراوڑ ایتھوں دے وسنیک سن اوہناں نے اپنی لسانی نظام نوں وی مضبوط بنایا ہو یا سی جدوں دو جیاں قومیں ایتھے آئیاں تاں اوہناں دیاں زبانوں دے کئی لفظ وی ایتھوں دی مقامی زبان نوں متاثر کر دی رہی اے تے ہن جدوں پوری دنیا گلوبل ولجیاں اک نکلے جے پنڈا روپ دھار گئی اے تاں ایتھوں دی زبان کیوں متاثر ہوئے بغیر رہ سکدی سی کلہوک جہڑا روزمرہ ورتیا جا رہیا سی اوس تے وی اثر پیتا تے مجاورے وچ وی نویں رنگ دیکھن نوں ملدے پئے نیں ایہ مجاورہ زبان دی ترقی دے نال نال ای ترقی پاند اچلا جاندا اے۔ مجاورے دالفظی مطلب عام بول چال یاں گلبات کرنا لیا جاندا اے۔ اجو کے سسے تک پنجابی زبان دی سبھ توں وڈی پنجابی کوش وچ مجاورے نوں اُچ بیانیہ گیا اے:

مجاورہ (عر، مذ)۔ اوہ کلمہ جس نوں اہل زبان نے اوہناں دے لُغوی معنیوں دی نسبت نال یاں کسے ہور وجہ

نال کجھ خاص معنے دے چھڈے ہوون۔

جے پنجابی وی زبان کسے محاورے نوں پرکھیا جاوے تاں پتا چلدا اے کہ محاورے وچ گھٹو گھٹ دو کلمے ہوندے نہیں۔ محاورے وچ قواعد دے اصولاں دے خلاف نہیں جایا جاسکدا اے سگوں ایہ تاں روزمرہ بولی جاوے والی زبان دے موجب ای رہندا اے۔ محاورے کیوں ورتے جاندے نیں ایس نوں زبان دی چاشنی تے ترزبانی وچ وادھا کرن واسطے ورتنا معمول اے۔ ایہ کسے وی لکھاری دا زبان و بیان اُتے عبور رکھن نوں وی سامنے لیاندا اے۔

محاورے واسطے انگریزی زبان وچ Idiom دا لفظ ورتیا جاند اے تے با محاورہ گلبات نوں idiomatic کہیا جاند ا

اے۔ یونانی زبان وچ idiom دا لفظ idiom توں نکلیا اے جس دا مطلب اے ”عجیب و غریب کلام“

An idiom is a phrase that, when taken as a whole, has a meaning you wouldn't be able to deduce from the meanings of the individual words. It's essentially the verbal equivalent of using the wrong math formula but still getting the correct answer. (2)

انگریزی اردو لغت وچ idiom دا مطلب محاورہ، روزمرہ، بولی یاں زبان ای لیا جاند اے:

۱۔ محاورہ، زبان، روزمرہ ۲۔ بولی (۳)

محاوریاں وچ انفرادی الفاظ دے معنی ہوندے نیں جو کسے اچھے بندے واسطے بہت اوکھ پیدا کر سکدے نیں جو نوں زبان سکھ رہے ہوندے نیں۔ اوہناں واسطے محاورے کسے بُجھارت توں گھٹ نہیں ہوندے کیوں جے ایہ تاں تیار شدہ حالت وچ دستیاب ہوندے نیں تے اکوای زبان بولن والیاں دے کول دکھ دکھ تھاواں وچ دکھرے معنیاں والے وی ہو سکدے نیں ایس لئی او تھوں دے وسنیکاں نال گلبات راہیں محاوریاں نوں سکھیا جاسکدا اے کیوں جے اک محاورہ اک علامتی فقرے وانگ اے جس دا کوئی نہ کوئی خاص مطلب ہوند اے۔ محاورے نوں انگریزی وچ idiom کہیا جاند اے جو یونانی لفظ idiomia توں نکلیا اے جس دا مطلب اے عجیب و غریب محاورہ تے ایس نوں انگریزی وچ پہلی وار سولھویں صدی وچ ورتیا گیا سی۔ محاورے دی تعریف وکی پیڈیا انوسار اے:

“an idiom is a phrase or expression that has a figurative or non-literal meaning, rather than a literal one. The meaning of an idiom is not deducible from the literal meanings of the individual words that make it up. For example, the idiom "kick the bucket" is understood to mean "to die".” (4)

وکی پیڈیا موجب، اک محاورے وچ لفظی لغوی معنی دی تھاں علامتی یاں غیر لغوی مطلب ہوندے نیں۔ محاورے دا مطلب انفرادی طور تے نہیں لیا جاسکدا اے۔ کسے محاورے دی اُچھی گل ایہ وی ہوندی اے کہ ایہدے وچ عام مطلب توں کوئی ودھ مطلب لیا جاند اے ایس نوں انج وی سمجھیا جاسکدا اے کہ کوئی وی محاورہ عام مطلب توں ہٹ کے وی کوئی مطلب رکھدا اے۔ ایہ لکھت نوں چارچن تاں لاند ای لاند اے پر نال نال اوس نوں پکیائی وی دے دیندا اے کیوں جے ایس پچھے زبانوں نوں ودھاوون پھلاوون وچ لہا پینڈا اٹے کرنا پیندا اے جیویں:

”زبانوں یاں بولیاں نوں بن وچ کئی صدیاں دا پینڈا کچھنا پیندا اے تے فیر اوہنوں آون والے زمانے دیاں لوڑاں تھوڑاں نوں پورا کرن لئی نوں لفظی دی گھڑائی چھلائی کرنی پیندی اے، جو زبانوں ویلے دے نال نال اپنے پڑنوں موکلا نہیں کردیاں، اوہ پچھے رہ جانداں نیں تے ہولے ہولے مر نک جانداں نیں۔“ (۵)

روح تحقیق، جلد ۲، شماره ۴، مسلسل شماره ۶، اکتوبر۔ دسمبر ۲۰۲۳ء

اکوای زبان گل کھ کر دیاں وچ محاورے دی ورتوں نال بولن تے سُنن والے دوواں نوں سوکھت ہوندی اے تے اوہ لئی توں لئی گل نوں خاص رنگ ڈھنگ نال کر سکدے نیں کیوں جے ایہدے وچ گھٹو گھٹ لفظ ہوندے نیں کسے وی محاورے وچ گھٹو گھٹ دو لفظ تاں ضروری ہوندے نیں ایہناں دو لفظاں نال جو محاورہ بن رہیا ہوند اے اوس نوں زبان دے گرامری اصولاں تے پرکھیا گیا ہوند اے کیوں جے محاوریاں دے پچھے اہل زبان لازمی ہوندے نیں ایہ محاورے اہل زبان دی وچھاتوں ای سائینے آندے نیں کیوں جے ایہ اصل معنیاں دی تھاں ورتے جاندے نیں تے کئی وار ایہ اصل معنیاں نوں دُگنا گنا کر دیندے نیں۔ کسے وی محاورے وچ مصدریاں کن دا ہونا ضروری ہوند اے۔ ایہدے بارے کہیا جاندا اے کہ ایہ ریاضی دا وہ غلط فارمولا ہوند اے جس نوں ورت کے ٹھیک جواب کڈھیا جاسکدا اے جیوں کوئی کہند اے اکھاں متھے اُتے رکھنا جس دا مطلب اے بدل لٹائی کرنا۔ ایسے طرحاں ہُشیار چالاک سوانی واسطے کہیا جاندا اے ”ستیاں ندیاں دی تارو“ ایہناں دوواں محاوریاں دا لفظی / لغوی مطلب تاں ہور اے پر ایس دے علامتی مطلب اوہی ای نہیں جو دسے گئے نیں۔

محاوریاں دی ورتوں نال بول چال وچ لکھار پیدا ہو جاندا اے۔ محاورے نوں عام فہم ہونا چاہیدا اے ایہ لوکاں دی زبان تے آسانی نال چڑھ جاوے تے اپنے وسیب دا حصہ وی ہووے۔ محاورے دی سنتر نوں سمجھنا ذرا اوکھا وکھا لکھا دیندا اے ایس دا ورتاؤ کھ وکھ تھاواں تے وکھرا ہو سکدا اے ایس دا بہتا تعلق لفظاں یاں فقریاں دی خاص ترتیب نال جڑیا ہوندا اے۔ پنجابی زبان وچ ون سوناملدی اے تے ایس نوں اک خاص صنف واسطے وی مخصوص نہیں کیتا سگوں ایہ تاں نظمیاں نثر دوواں وچ ورتیا جاسکدا اے جیوں ڈاکٹر فقیر محمد فقیر دی رائے وچ دیکھو:

”محاورہ ادب وچ (نظم تے نثر) دوواں کھیتر اں وچ ورتیا جاندا اے۔“ (۶)

محاورے وچ گھٹو گھٹ دو لفظاں دا موجود ہونا ضرور اے، حقیقی معنیاں دی تھاں مجازی معنیاں نوں لیا جاندا اے ایہدے وچ زبان دے بول چال دے اصولاں نوں وی کھ رکھیا جاندا اے تے ایہدے وچ کسے خاص جتھے دارنگ آگھڑواں ہوند اے۔ کیوں جے ایہ جیوں دا عرق تے نچوڑ ہوندے نیں، ایسے گل نوں یا سرکیانی نے اُج بیانی اے:

”محاورے حیاتی نے بوٹے نے پھلاں تے تے پھلاں نال عرق تے نچوڑ ہونیں، دانش، سرتاں سمجھاں تے مٹاں نیاں کناں۔“ (۷)

اک لکھاری اپنی لکھت دی تخلیق سے تخلیقی انداز نوں آگھڑواں کرن واسطے، اپنا مخصوص سنیہا پڑاون لئی، محاورے دی ورتوں کر دے۔ کیوں جے محاورے دا ورتاؤ سُنن والے دا دھیان وی اپنے ول وی کھچد اے جیوں جے کوئی کہند اے ”اوہ تاں دو کوڈی دا بند اے۔“ دو کوڈی دا بند محاورے وچ ورتیا گیا اے جدوں ایہ دسنا ہو یا کہ اوہ ایویں جہیا گھٹیا بند اے تاں اوس دی قدر قیمت کوڈی جتنی وی نہیں اے ایسے طرحاں کوڈیاں دے مل لینا، کوڈیاں دے بھاکیا، پھٹی کوڈی وی نہ بلنا وگے محاورے اوس ویلے دی دس پاندے نیں جدوں کوڈی و پار وچ وی ورتی جاندی ہونی۔

محاوریاں دی ورتوں نال لکھت وچ زکھاپن، رسمی انداز گھٹ جاندا اے مثال وجوں اجوکے سسے دے کہانیاں علی انور احمد دے کہانی پرانیاں نوں پیش کیتا جاسکدا اے۔ آپ نے اپنیاں کہانیاں وچ ڈھیر محاوریاں دی ورتوں نال رکھے پن توں بچایا اے جیوں کہ ڈاکٹر ارشد محمود ناشاد کہندے نیں:

”محاورے دی ورتوں نال زبان دی تاثیر ودھ جاندی اے تے اوہدے وچ اظہار دی نوں لیاقت پیدا ہو جاندی اے۔“ (۸)

محاورے بارے ایہ وی کہیا جاند اے کہ محاورہ خاص طبقے دی گلبت وی ہوند اے۔ ایہ طبقہ کسے خاص علاقے، کسے کمکار، کسے اچھے شعبے نال جڑیاوی ہو سکد اے۔ پروفیسر ڈاکٹر مرزا مقبول بیگ بد خشتانی کہندے نیں:

”محاورہ لغت دے لحاظ نال کسے خاص طبقے دی گل بات نوں کہندے نیں۔“ (۹)

محاورہ تاں کدھرے کدھرے اک معنی دین دی تھان کئی معنیاں نوں سائمنے لیاند اے تاں کہیا جاسکد اے کہ محاورہ تاں اک بہو پکھی فقر ہوند اے جو بول چال وچ اپنی گل نوں ودھیا ڈھنگ نال دو جے جی تک اپڑاند اے تے نال نال سوجھ بوجھ ودھاون وچ اہم کردار ادا کرد اے۔ ایہ محاورہ ای ہوند اے جو عام معنیاں نوں وی خاص بنا چھڈ دے ایس کر کے علم معنویات وچ وی ایس نوں خاص اہمیت دتی جاندی اے۔

کوئی وی بولنہاریاں لکھنہار محاورے دی ورتوں نوں اودوں ای کر سکد اے جد اوہ زبان دی چنگی طرحاں جانکاری رکھد اے کیوں جے محاورے نوں کئی تھواں تے زبان دی باریکی تے اختصار واسطے ورتیا جاند اے۔ زبان دے معیاری ہون دی علامت وی محاورے نوں ای سمجھیا جاند اے۔ لکھاری دی زبان تے جی گرت ہووے گی اوس نوں وی در شاندا اے تے ایس نوں محاوریاں دی ورتوں توں بغیر تاں اکا ای ممکن نہیں کیتا جاسکد اے، ہتے معنیاں نوں گھٹ لفظاں وچ بیان واسطے وی محاورہ ضروری ہوند اے۔ محاورہ زبان دا گہنا ہوند اے کیوں جے ایہدے وچ کدے وی قواعدی اصولاں دی خلاف ورزی نہیں ہوندی اے۔ کسے وی زبان وچ جنے وی محاورے ہون گے اوس زبان دا پسار ودھدا اے تے کسے زبان دی ترقی دا پتا چلد اے۔

محاورے وچ جو لفظ متھ لئے جاندے نیں اوہناں نوں ودھایا یاں گھٹایا نہیں جاسکد اے کیوں جے کوئی وی محاورہ وسیب دا حصہ ہوند اے جو ایس نظر اں دے تیر چلاو اک محاورہ اے جس دا مطلب ہوند اے کسے نوں موہ لینا موہ لینا یاں دل نوں کھچ مارن، پر جے نظر اں دی تھان لفظاں آجاوے تے مطلب اکا ای مطلب جاوے گا ایسے طرحاں تیر دی تھان تلواریاں گولی وی نہیں ورتیا جاسکد اے۔

کسے وی لکھت وچ محاورے نال لکھاری اپنے پڑھنہار نال جیوں جڑ جاند اے ایہوں ایہ گل صحیح ہو جاندی اے کہ محاورے لکھت وچ ورتن نال پڑھنہار نوں اوپر اپن نہیں وکھالی دیند اے۔

جدوں اک یاں کئی لفظ مصدر نال مل جاو تے حقیقی معنیاں توں ہٹ کے کوئی مطلب دیندے نیں تاں اوہ محاورہ بن جاند اے ایہناں نوں گننا اوکھا اے ایہناں دی تعداد نوں بھالنا وی اے تیکر ناممکن ای لگد اے جیوں کسے وی زبان دے لفظاں دی ٹھیک تعداد جاننا وی ممکن نہیں اے ایسے گل نوں ڈاکٹر ارشد محمود ناشاد نے ایہناں لفظاں وچ بیان کیتا اے:

”جس طرحاں کسے وی زبان وچ لفظاں دی گنتری کرنی اوکھی اے اوہدے محاوریاں دا شمار کرنا وی اونا ای اوکھا کم اے۔“ (۱۰)

لفظ کجھ ہو کہندے نیں تے اوہناں دے معنیاں ول ویکھیے تاں معنے کجھ ہو ہوندے نیں۔ محاورے وچ رمز

روح تحقیق، جلد ۲، شماره ۳، مسلسل شماره ۶، اکتوبر۔ دسمبر ۲۰۲۳ء

وی اے تے اک اداوی ہندی اے جس نال لکھن پڑھن ویلے سوہنا پین پیدا کیتا جاسکدا اے۔ ایہ رماں تے اداواں اکو سے وکھ وکھ تھواں تے وکھریاں وی ہوسکدیاں نیں کیوں جے کئی وار محاورہ کسے خاص ویلے خاص تھان توں شروع ہوندا اے تے اوس دے معنیاں وچ وی آل دوال دا اثر چوکھا ہوندا اے ایہ اثر متل بہتل، دین دھرم، سیاست یاں جغرافیائی طور تے وی ہوسکدے نیں۔ ایہ محاورے ویلے دے نال نال اپنا اثر اپنی ورتوں وی بدل لیندے نیں جیوں رام کہانی عنوان نوں ای لے لو ایس نوں لئی کہانی تے فیر کسے کولوں جان چھڈاون ویلے وی چڑکے کہیا جاندا اے کہ کیہ اوہ اپنی رام کہانی لے کے بیٹھ گیا اے۔ ایس توں ایہ گل تاں صحیح ہو جاندی اے کہ خاص ماحول، وسیب، جغرافیائی تے سیاسی حالات وچ ایہ محاوریاں دی شکل بن دی وگڑدی رہندی اے ایس دے مطلب کجھ ہور دے ہور لئے جاسکدے نیں پر ایہناں وچ کوئی تبدیلی نوں قبولیا نہیں جاند اے کیوں جے ایہ تاں وگدی ندی وانگ ہوندے نیں جیوں ڈاکٹر شہباز ملک کہندے نیں:

”کسے وی بولی وچ محاورہ اک وگدی ہوئی ندی دیاں لہراں وانگ ہوندا اے۔“ (۱۱)

بابا فرید الدین مسعود گنج شکر دے دو ہڑیاں توں ای زبان دے لسانیاتی کچھوں سنوارن داکم شروع ہوندا دکھالی دیندا اے۔ جویں اپنے گریبان وچ دیکھنا، جھانکنا پنجاب دی لوکاں وچ عام پرچلت اے جہدا مطلب اے اپنے محاسبہ کرنا یاں اپنے ضمیر نال مشورہ کرنا ایس نوں بابا فرید الدین دے کلام وچ دیکھو:

جے تیں عقل لطیف کالے لکھ نہ لیکھ آپنے گریبان میں، سر نیاں کرویکھ (۱۲)

اک ہور تھان تے بابا فرید الدین مسعود گنج شکر نے ”کوکاں مارن“ محاورے نوں ورتیا اے جس دا مطلب ہوندا اے فریاد لئی پکارنا، چانگراں مارن، لکھدے نیں:

فرید اکو کیندیاں چانگیندیاں، مٹیں دیندیاں نت جو شیطان ونجایا، سے کت پھیریں چت (۱۳)

ایسے طرحاں رکھی سکی کھانا، چوپڑی کھانا، کوکاں مارن، کوک پکارن، پرنالین وغیرہ ورگے محاورے بابا فرید الدین شکر گنج کول ملدے نیں۔

ایس توں مگروں دمودر داس کھتری، سلطان باہو، شاہ حسین، گورونانک، مقبل، بلھے شاہ، وارث شاہ، ہاشم شاہ، فضل شاہ نواں کوٹی، مولوی غلام رسول عالمپوری، میاں محمد بخش، خواجہ غلام فرید تے ہور ناں شاعر اں نے وی ایس زبان دی امیر تاج و دواھا کیتا۔ قصہ گو شاعر پیلو کول وی مرزا صاحبان وچ محاورے دی ورتوں ایہ دس پاندی اے کہ ایہ ساج وچ عام پرچلت سی۔ شاعر لکھدا اے:

ونج گوائے بانیا بلد گوائے جٹ تن سے نانگا پڑھیا، ہو گئے چوڑ چپٹ (۱۵)

دمودر داس کھتری نے ”گھول گھماویں“ محاورہ ورتیا اے جس دا مطلب ہوندا اے وارنا، وار دینا یاں قربان کر دینا، اوہناں دے کلام وچ اے ”آکھ دمودر سبھو وستو، ہتھوں گھول گھماویں ایس طرحاں کوکیندا (کوک مارنا) چیک چھاڑا کرنا فریاد کرنا وی اوہناں کول ملدا اے جویں اوہناں دا لکھا اک مصرع دیکھنے آں:

”کہے دمودر ہیر سیالیں، لڈن انج کوکیندا“ (۱۶)

اوس دی لکھی ہیر وچ پڑھنہاراں نوں محاوریاں دی ورتوں نال وڈے زبان دان ہون دی نشانکاری ملدی اے۔ ایس توں وکھ سیس نواں، چٹیک لگنا، کاں اڈاون ورگے محاورے وی دمودر داس کول ملدے نیں۔

پنجابی زبان وچ کافی لکھن والے نڈھلے شاعر شاہ حسین ہو راں کول وی محاوریاں دی ورتوں ملدی اے، شوہ راون جس دامطلب اے محبوب نوں راضی کرنا، جھمپاؤن: خوشی نال چنیاں فیر سہاگن ہونا جس دامطلب اے بامراد، کامیاب ہونا لیا جاندا اے ایس طرحاں دے محاورے شاہ حسین دے کلام وچ ملدے نیں، اوہناں دے کلام دی ونگی دیکھنے آں:

کہے حسین سہاگن ساسی، جو شوہ دے رنگ رنگی (۱۷)

وارث شاہ نے اپنے کلام وچ محاوریاں دی ورتوں کیتی اے جیوں اوہ لکھدے نیں:

نالے رن گئی نالے کن پائے، آکھ عشق تھیں نفع کھٹیاؤ (۱۸)

فضل شاہ نوال کوٹی دا ویلا اوہ سی جدوں ایہتھے انگریزاں نے ایہتھے ڈیرے لانا شروع کردتے ہوئے سن۔ فضل شاہ نوال کوٹی نے اپنے قصے سوہنی مہینوال وچ وی محاوریاں دی ورتوں کیتی اے جیوں اکھاں وکھانیاں، بلدی تے تیل پانا، قول پالنا، بھاگ لاونا، لچ پالنا، پیر سنبھال کے رکھنا وغیرہ اوہناں دے محاورے دی ورتوں نوں شعری صورت وچ دیکھو کہ کویں اوہ محاورہ قول پالنا نوں ورتدے نیں:

قول پالنا بہت ضرور ہو یا، کیتا دستاں نال اقرار اللہ

میںوں عقل شعور دی دات بخشیں، فریاد کراں اوگن ہار اللہ (۱۹)

انسان دی سبھ توں وڈی ایجاد زبان اے زبان دے صدیاں تیکر ویسی ورتوں بعد ایہدی ذریزی تے امیر تادوچ وادھا ہوندا رہندا اے ایہناں وادھیاں وچ ای محاورے پنگر دے نیں جو زبان نوں معیاری وی بناندے نیں تے ابلاغ نوں وی سوکھا کر دیندے نیں ایہ محاورے ای ہوندے نیں جو لمی گل نوں وی بڑے تھوڑے لفظاں وچ بیان کر دیندے نیں۔ کسے وی محاورے وچ کجھ نہ کجھ لکھا ہوندا اے کدھرے ایہدے وچ استعارا وکھالی دیندا اے تے کدھرے کوئی علامت، داستان یاں کہانی وی ہوندا اے۔ ایہ محاورے ای زبان، بولن والیاں دی گل بات نوں پُر اثر بنا دیندی اے۔ شاعران نے جدوں محاوریاں دی ورتوں کیتی تاں اوہناں شعراں دی تاثیر دُونی ہو گئی کیوں جے ایہناں دا تعلق جیون نال اے جیوں اک سو جھوان دے بقول:

”محاورے حیاتی دے ورتارے وچوں پنگر دے نیں تے نت دی بول چال وچ ورتے جاندا نیں۔“ (۲۰)

خالص محاورے، اچھے محاورے ہوندے نیں جہناں وچوں مطلب سدھا سدھا نظر نہیں آندا اے جیوں کوئی

کہوے:

پہاڑ نظر آون: کسے کم وچ اوکھت نظر آنا (ماہانوں میٹرک دے امتحان نوں پاس کرنا پہاڑ نظر آرہیا اے۔)

غبارے وچوں ہوانکل جاون: گھمنڈ ٹٹ جاون۔ بے عزتی ہو جاون

عید دا چن ہون: کدے کدائیں دسن۔ بہت گھٹ ملن

سیٹی تے چڑھن: کسے دے اشارے تے کم کرن

فرشتے ویکھنا: ایس دامطلب اے موت نوں نیڑے دیکھنا

دونو ایں محاورے، اچھے محاورے ہوندے نیں جہناں نوں حروف عطف نال جوڑنا پیندا اے جیوں

دل نوں دل نال راہ ہوندا اے۔ ہتھ وچ ہتھ دینا۔

روح تحقیق، جلد ۲، شمارہ ۳، مسلسل شمارہ: ۶، اکتوبر۔ دسمبر ۲۰۲۳ء

جزوی محاورے اچھے محاورے ہوندے میں جہناں وچ پورے محاورے نوں نکا کردتا جاندا اے تے ایہ خیال کیتا جاندا اے کہ زبان بولن والے ایس بارے باقی جانکاری ضرور رکھدے ہون گے۔

پیشگی محاورے، اچھے محاورے ہوندے میں جہناں وچ اک فعل دے نال حروف عطف جوڑ کے نوں مطلب کڈھیا جاندا اے جسراں اک تے اک گیارھاں ہو گئے۔

سنگاں توں چلامارن: مند اسلوک کرن

کلیشے اک اجہیا کلام ہوندا اے جو اینا ورتیا گیا ہوندا اے کہ اوہ پٹ جاندا اے تے اپنا مطلب ای گوا دیندا اے۔ کلیشے اک محاورہ ہو سکدا اے پر ہر محاورہ اک کلیشے نہیں ہو سکدا اے۔ کسے زبان دی ترقی یافتہ ہون دی دلیل اوہدے وچ محاوریاں دی ہوند نالوں وی ہوندی اے، جے ہُن دیکھیا جاوے کہ ترقی یافتہ زبان کہڑی ہوندی اے؟ اجہی زبان جہڑی تعلیم دی زبان نہ ہون دے باوجود وی اینا ملوایا کڈھ لیندی اے اوہی ترقی یافتہ زبان اے جو پنجابی زبان نال ہو یا پچھلیاں کئی صدیاں توں ایس نوں کسے وی سرکار نے ذریعہ تعلیم نہیں رکھیا اے پر فیروں ایہ زبان اپنی پوری چمک دمک نال جیوندی پئی اے تے ایسراں ای جیوندی رہنی کیوں جے ایہ ایس دھرتی دی ای زبان اے۔

ایہدے وچ جو محاورے نہیں اوہناں پچھے لوکا ئی دی سوجھ سیانف توں دکھ ویسی پچھو کڑوی پوری طاقت نال کھلوتا ہو یا اے۔ جیوں بانہ پھڑنا دا مطلب اے کسے نوں سہارا دینا۔

محاورے دی بنتر دے حوالے نال وی پنجابی زبان وچ کئی ڈھنگ نہیں کدھرے ایہ کن یاں مصدر دے اخیر لا (ن) ہٹا کے اوس داور تارا بدلیا جاسکدا اے جیوں تک بُلھ وٹن: غصے دا اظہار کرن ہوندا اے ایس نوں تک بُلھ وٹیا، تک بُلھ وٹ لیا وی ورتیا جاندا اے ایسے طرحاں کئی تھاواں تے دو مصدران دی ورتوں وی دیکھن نوں ملدی اے جویں ہسن کھیڈن، روون پٹن، آون جاون وغیرہ وچ دو مصدران نوں ورتیا گیا اے۔ ایسے طرحاں کئی تھاواں تے پچھیراں دے نال وی محاورے بنائے جاندے نیں۔ ڈاکٹر ارشد شاہد اپنے مقالے ”ہیر وارث شاہ دے محاورے“ وچ لکھدے نیں:

پنجابی وچ محاورے دی بنتر تے اوہا ترکیبی عمل شاید ای کسے ہور زبان وچ بھرواں نظر آوند اے۔ پنجابی زبان دُنیا دیاں کجھ ات پرانیاں تے وسعت بھریاں زباناں وچوں اک ڈھکویں تے گاٹھویں زبان اے۔ ایہدے وچ اس قدر محاوریاں دی ورتوں لہجہ دی اے پئی شاید ای دُنیا دی کسے ہور زبان وچ لہجہ دی ہووے۔ (۲۱)

محاورے کسے وی زبان دی اہم لوڑ ہوندی اے تے اوس نوں ودھاوون پھلاوون وچ اپنا وڈا کردار ادا کردے نیں، محاورہ کسے وی مصدر نال ای بنیا ہوندا اے تے مصدر نال ہور لفظ وی بن رہے ہوندے نیں پر محاوریاں دے لفظاں وچ کوئی تبدیلی نہیں ہو سکدی اے پر ایس دے معانی نوں ویلے نال کجھ ہور سمجھیا جاسکدا اے۔

جے کسے وی زبان نوں اک جسامن لیا جاوے تاں محاورہ ریڑھ دی ہڈی وانگ ہوندا اے ریڑھ دی ہڈی ٹٹی ہوئی ہووے تے پورے جے دا وجود ٹکڑا نہیں رہ سکدا اوس نوں سدھا رکھنا، سنوار کے رکھنا تے تُوڑے پھر دے رہن وچ جے دی ریڑھ دی ہڈی دا وڈا کردار ہوندا اے ابھی محاورے وی زبان دے ورتارے وچ کردے نیں۔ کسے وی زبان دے محاوریاں وچ وسیب تے رہتل دے رنگ نوں وساریا نہیں جاسکدا اے۔ ایہ محاورے ای زبان نوں ترقی دیاں منزلاں وچ لیجاندا اے کیوں جے ایہ وسیب توں ای اتانہ اٹھدا اے تے جو لکھاری وسیب نال جڑے ہوندے نیں اوہ محاورے نوں کسے

طرحاں وی منوں وسار نہیں سکدے نیں، ایسے ای وچار نوں ڈاکٹر شہباز ملک نے انج بیان کیتا اے:

”محاورہ وسیب توں اُٹھ کے ادب دا حصہ بن دا اے۔“ (۲۲)

محاورہ تے اختصار گوئی دا آپسی گُوڑھا سنبندھ لگدا اے بہت ساری لمی گل نوں دوچار لفظاں وچ بیان کرن ویلے محاورے ای ورتے جاندے نیں۔ محاورے نال زبان دا ورتار اطوالت دا شکار بن کے سُمن والے واسطے بوجھ نہیں بن جاند ا کسے قسم دی آکتابہٹ نہیں ہوندی تے محاورے نال ابلاغ وی جاند ا رہو جاند ا اے ایسے طرحاں تخلیق نوں گھڑوتی دین لئی محاوریاں دی ورتوں بہت ضروری ہو جاندی اے جویں وارث شاہ لکھدے نیں:

”بُجھی عشق دی آگ نوں واء لگی سماں آیا اے شوق جگا ونے دا (وارث شاہ)

محاورے دے پچھو کر وچ کوئی نہ کوئی کہانی لگی وی دکھالی دیندی اے، اجو کے سے وچ پرچلت محاوریاں نوں دیکھیا جاسکدا اے کہ اوہناں وچ نوں ماحول دے جھلکارے ملدے نیں نوں ماحول نال نوں رہتل بہتل وچ حالات ہور دے ہور ہو گئے نیں۔

تینوں میریاں گلاں دا بل آندا اے؟ (بل آنا)

اکرم بڑیاں فلماں چلاند اے۔ (فلم چلانا)

نویں دَور دیاں لوڑاں تھوڑاں نے جتھے ساڈے سماج نوں متاثر کیتا اے اوتھے زبان دے ورتارے وچ وی ڈھیر تبدیلیاں آئیاں نیں، ایہ زبان دی ترقی و جوں ای ہوند اے کیوں جے زبان وچ آگے ودھن دا عمل تاں فطری عمل اے جو چالو رہندا اے تے جو ایس نوں اپہناں تبدیلیاں نوں نہیں قبولدے اوہ زبان دی ترقی نوں دیکھنا ای نہیں چاہندے نیں۔ ایس گل نوں ڈاکٹر احسان اللہ طاہر انج ویکھدے نیں:

”پنجابی زبان وچ محاورے بنن دا عمل ویلے دیاں تحریکاں دے نال نال جاری اے تے ایہ گل ساڈے لئی

ٹھنڈے پاونی اے کہ ایہدے پُتر شعوری تے لاشعوری طور تے ایہدے وادھے لئی کجھ نہ کجھ کردے

رہندے نیں تے نوں لفظاں نوں اپنی حیاتی دے کماں کاراں تے کساں دی ورتوں لیا کے ایس نوں نوں

نویں معنی دیندے رہندے نیں۔“ (۲۳)

نویں دَور وچ جہڑے نوں محاورے سامنے آئے نیں اوہناں وچ اجو کے سے دی جھلک دکھالی دیندی اے جویں لائٹ جاناں اُنج دا بتی بند ہونا اُتھیرا ہونا سمجھیا جاند اے پر جدوں کوئی بُجھ جھیا گیا ہووے اوس نوں وی محاورے و جوں ”یار تیری تاں لائٹ ای گئی ہوئی اے“ وچ دیکھیا جاسکدا اے جو ساڈے سماج وچ عام طور تے پرچلت اے۔ ایس بجلی دے آون نال ہور وی کئی محاورے ساڈے پنجابی جیون حصہ بن چکے نیں۔ ماموں بنانا وی اجہیا ای محاورہ اے جو ایس زمانے وچ چل رہیا ایس دا مطلب ہوند اے کسے نوں بے وقوف بنانا۔ تو لائٹاں کسے دے مذاق اڈانا جگتاں لانا لیا جاند اے۔ نوں محاوریاں وچ کجھ ایہ نیں جج لگنا، فلم کرانا، شاپر وانگ اڈنا، رنگ مارنا، لائن ملانا، لائن تے چڑھنا، برسٹ مارنا، پوسٹ مارٹم کرنا، قینچی لانا، لائن کرانا، بریکاں لائیاں، تاراں کڈھنا، بل آنا، گولی دینا، گولی کرانا، ڈرامے کرنا، چاہ پانی دینا، چاہ پانی نہ پُچھنا، ووٹاں پائیاں، چارجنگ تے لگنا، فلم سنانا، بیٹری بننا، مشین بن جانا، وغیرہ۔ ایسے طرحاں چڑھدے پنجاب وچ اجو کے سے ”اِکتی اکونجا ہونا“ محاورہ ورتیا جارہیا اے جس دا مطلب ”اگلے جہان ٹر جانا/ سورگ واسی ہو جانا/ مرگ جانا“ لیا جاند ا

روح تحقیق، جلد ۲، شماره ۳، مسلسل شماره: ۶، اکتوبر۔ دسمبر ۲۰۲۳ء

اے۔ ایہ نویں محاوریاں دے بن نال ای زبان دی ترقی اگانہ نوں ودھدی جاندی اے ایہدے نال نویں لفظی وی زبان وچ شامل ہوندی جاندی اے۔

انتلی گل وجوں ایہ کہیا جاسکد اے کہ محاورے کسے وی زبان دا اجہیا زیور ہوندا اے جس نال زبان دے عام ورتارے نوں ہور من کچھواں بنایا جاسکد اے۔ اظہار دے وکھ وکھ ڈھنگ محاورے نال ای ممکن ہوندے نیں، محاوریاں نال کلام وچ وسعت تے اختصار آند اے۔ محاوریاں نال جتھے لمی چوڑی گل نوں دوچار لفظاں وچ بیان کر سکدے آں اوتھے گل نوں نویں معنیاں وچ بڑے سہین نال بیان کیتا جاسکد اے۔ کسے وی زبان دی امیر تادا اندازہ محاوریاں نال وی لایا جا سکد اے جس نال گل نوں عام بول چال وچ نویاں لوڑاں نوں وی نگھ رکھیا جاسکد اے۔ ایہناں نویں سماج دیاں لوڑاں تھوراں نویاں ایجاداں ہون نال نویں لفظی وی سامنے آندی اے ایس لئی بیان ڈھنگ نوں پورا کرن لئی محاورے بن جاندے نیں جس نال ہر طرحاں دی گل نوں دسیا جاسکد اے تے ایہ وی خوشی دیوان والی گل اے کہ پنجابی زبان وچ نویں نویں محاورے ساڈی زبان دا حصہ بن رہے نیں۔

☆☆☆☆☆

حوالے

(۱) صفرا صدف، ڈاکٹر (پراجیکٹ انچارج)، پلاک ڈکشنری، (لاہور: پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگویج، آرٹ اینڈ کلچر، ۲۰۱۸ء)، ۷: ۵۶۰۶۔

(2) [https://www.grammarly.com/blog/idiom/.29.9.24 6:42pm](https://www.grammarly.com/blog/idiom/.29.9.24%206:42pm)
(3) Abdul Haq, Dr. *The standard English Urdu Dictionary*, (New Delhi: Anjumn Tarqqi Urdu Hind, January 1981), 557.
(4) [https://www.google.com/search?q=idiom+meaning+wikipedia&sca_9.11.24--time6:34 pm](https://www.google.com/search?q=idiom+meaning+wikipedia&sca_9.11.24--time6:34%20pm)

(۵) ارشد محمود ناشاد، ڈاکٹر۔ ہڈھلی پنجابی گرامر، (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، ۲۰۰۶ء)، ۲۵۰۔
(۶) فقیر محمد فقیر، ڈاکٹر، پنجابی زبان و ادب کی تاریخ، (لاہور: سنگ میل پبلی کیشنز، ۲۰۰۲ء)، ۵۶۔
(۷) یاسر کیانی (فلیپ)۔ فیصل عرفان (تحقیق و تدوین) پوٹھو بہاری اکھان تے محاورے، (گوجران: قلم دوست مطبوعات، جولائی ۲۰۱۹ء)، فلیپ۔

(۸) ارشد محمود ناشاد، ڈاکٹر۔ ہڈھلی پنجابی گرامر، ۲۵۰۔
(۹) مرزا مقبول بیگ بدخشان، ڈاکٹر، قواعد پنجابی، (لاہور: پنجابی تحقیقاتی مرکز، اکتوبر ۱۹۷۳ء)، ۲۹۳۔
(۱۰) ارشد محمود ناشاد، ڈاکٹر، ہڈھلی پنجابی گرامر، ۲۵۰۔
(۱۱) شہباز ملک، ساڈھے اکھان، (لاہور: ڈان بک سوسائٹی، ۱۹۷۸ء)، ۱۲۔
(۱۲) ظہور احمد ظہور، ڈاکٹر (تعارف و ترجمہ) بابا فرید الدین مسعود گنج شکر۔ معارف فریدیہ، (لاہور: مرکز معارف الاولیاء محکمہ مذہبی امور و اوقاف حکومت پنجاب، جون ۲۰۰۵ء)، ۸۲۔

(۱۳) محمد آصف خاں (سودھنہار)، آکھیا بابا فرید نے، (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، جنوری ۲۰۰۱ء)، ۱۵۸۔
(۱۴) پیلو، مرزا صاحبان، ڈاکٹر اسلم رانا (مقدمہ، ترتیب تے تہذیب)، (لاہور: عزیز پبلشرز، ۱۹۹۰ء)، ۲۹۔
(۱۵) اوبی، ۲۹۔

(۱۶) دمور داس کھتری، (سودھن ہار: محمد آصف خاں)، ہیر دمور، (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، جون ۱۹۹۵ء)، ۵۵۔

- روح تحقیق، جلد ۲، شماره ۴، مسلسل شماره: ۶، اکتوبر۔ دسمبر ۲۰۲۳ء
- (۱۷) محمد آصف خان (سودھنہار)، کافیاں شاہ حسین، (لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، چھپواں ایڈیشن، مارچ ۲۰۱۳ء)، ۱۱۶۔
- (۱۸) وارث شاہ، ہبیرو وارث شاہ، مرتب: شیخ عبدالعزیز، (لاہور: پنجابی ادبی اکیڈمی، ۱۹۶۳ء)، ۱۷۵۔
- (۱۹) فضل شاہ، سید، سوہنی مہینوال، (تحقیق و ترجمہ، پروفیسر حمید اللہ ہاشمی)، (لاہور: مکتبہ دانیال غزنی سٹریٹ اردو بازار، سن)، ۷۳۔
- (۲۰) شہاز ملک، ڈاکٹر، پنجابی لسانیات، (لاہور: عزیز بک ڈپو، ۱۹۹۶ء)، ۱۱۳۔
- (۲۱) ارشد شاہد، ڈاکٹر، ہبیرو وارث شاہ دے محاورے، (لاہور: اور سنٹل کالج، پنجاب یونیورسٹی، ۲۰۰۹ء)، ۱۴۔
- (۲۲) شہاز ملک، ساڈھے اکھان، (لاہور: ڈان بک سوسائٹی، ۱۹۷۸ء)، ۱۳۔
- (۲۳) احسان اللہ طاہر۔ مضمون 'پنجابی زبان دے کجھ محاورے'۔ پال، جمیل احمد۔ مہینا وار سویر انٹرنیشنل، (لاہور: ۷۔ اے سٹریٹ گوجا محمدی سلطان پورہ، جنوری ۲۰۰۴ء)، ۹۔

BIBLIOGRAPHY

- Abdul Haq. Dr. *The standard English Urdu Dictionary*, (New Delhi: Anjumn Tarqqi urdu Hind, January 1981).
- Arshad Mahmood Nashad, Dr. *Mūdhilī Punjābī Grāmār*, (Lahore: Pakistan Punjabi Literary Board 2. Club Road, August 2006).
- Arshad Shahid, Dr. *Hīr Vāris Shah dy Mūhveray*, (Lahore: Oriental College, Punjab University, 2009).
- Damodar Das Khatri, (Edi) Muhammad Asif Khan. *Hara Damūdar*, (Lahore: Pakistan Punjabi Literary Board, June 1995).
- Dr. Aslam Rana (Ed. & Comp.), *Pīlo, Mirza Sahibān*, (Lahore: Aziz Publishers, 1990).
- Faqir Muhammad Faqir, Dr. *Punjābī zūbān-o Adab kī Tarīkh*, (Lahore: Sang Millat Publications, 2002).
- Fazal Shah, Sayyed. *Sohni Mahivāl*, (Edi.) Professor Hamdiullah Hashmi, (Lahore: Maktaba Daniil Ghazni Street, Urdu Bazar).
- https://www.google.com/search?q=idiom+meaning+wikipedia&sca_9.11.24-time 6:34 pm
- <https://www.grammarly.com/blog/idiom/>, 29.9.24 6:42pm
- Ihsanullah Tahir. Article "Punjabi language de kuj muhaawray", (Edi.) Paal, Jamil Ahmad, *Monthly Saver International*, (Lahore: Kucha Mohammadi Sultanpura' January 2004).
- Mirza Maqbool Bagha, Dr. Badakhshani, *Qava'd-e Punjābī*, (Lahore: Punjabi Taqiyarti Center, October 1973).
- Muhammad Asif Khan (Edi.), *Kafī'n Shah Husain*, (Lahore: Pakistan Punjabi Literary Board, Narsingh Das Garden Highway Quaid-e-Azam, March 2014 Chowran Edition).
- Muhammad Asif Khan (Sudhanhar). *Ākhya Bābā Farīd Ney*, (Lahore: Pakistan Punjabi Literary Board, Fifth War June 2001).
- Shahaz Malik, Dr., *Punjābī Lisāniyāt*, (Lahore: Aziz Book Depot, 1996).
- Shahbaz Malik, *Sādy Akhān*, (Lahore: Dawn Book Society, 1978).
- Sughra Sadaf, Dr. (Project Incharge), *Pīlāk Dictionarī*, (Lahore: Punjab Institute of Language, Art and Culture, 2018, Volume No. 7).
- Waris Shah, *Hīr Waris Shah*, (Comp.) Shaikh Abdul Aziz. (Lahore: Punjabi Literature Academy, 1964).
- Yasir Kiaani (flap). Faisal Irfan (Comp. & Edi.), *Pothuhārī Akhān Tay Mūhveray*, (Gujarkhan: Qalam dost publications, July 2019) flap.
- Zahoor Ahmad Zahoor, Dr. (Intr. & Trans.) *Bābā Farīduddin Masūd Ganj Shakar. Ma'arif Farīdia*, (Lahore: Center for Maarif Al-Awlar and Department of Religious Affairs and Endowments, Government of Punjab, June 2005).

